

North Sotho law and custom of the Batswana
§ 269* regarding legal wrongs. ~~App/8/53~~ O. Maputla.

P.P. 1-19.

016

"Polao ya bana" ka Sesotho kgale, ba hlagile ka ba bedi. K34/53 19

Ka sesotho kgale ge bana ba be ba tswetswe ba ba bedi ba be ba sa dumelelwa go phela ka gobane ba be ba le bohloa ba re ba ka se tsene molwetsing gomme ba bolawe ke bomma bona gomme ge a fsaga go bolaya mokgekolo bomma ba gae ba dira taba yeo ya go bolaya. E be ele sephiri se segolo se sa tsebjego ke motho, gomme di felele bakgekolong feela. Le ge mosadi a hlagisitse bana ba babedi a sa nyalwa go be go swana, molao o be o le tee feela.

2 Ge ngwana a be a tswetswe ele segolo a sena ka pele le ka nthao a sena matsogo goba maoto o be a bolawa bjalo ka bao, ba bolawe ke Mma bona le koko age ge a fsaga. E be ele sephiri gomme bare:- O se ntse; o hlagile kgwedi e se ya age, esale sephiri seo se dirwa ke ba bosibane ba lefase gore se seke sa kwewa ke motho. E be e se molato ge ba dirile bjalo

Ge motho a be a letswe ke lesogana .

3 Ge batswadi ba ngwanenyana ba bona gore ke moimana ba be ba mmutsisa. A ba bolle gore o na le mpa ya lesogana. Bjale ba tsea ditaba ba di isa bogadi mo a nyetswego gona gomme ba re mosadi wa lena o lomilwe ke dimpja. Ba bo mohlanka ba botsa ngwana wa bona/mo tserego gore ba ratswalago ba re mosadi wa gao o lomilwe ke dimpja. Bjale monna wa ngwanenyana yeo o rape thaka tsa gagwe, gomme ba ya mosading ba botsisa gore mpa o e tsere kae? Ge ngwananyana a fihla ditaba ba mo sapha kapa itja gagolo, gomme ga e kwa bohloko a emelele a ete masogana pele a ba ise ka gabo mohlaka ya moletsego mpa a fihla are ke letswe gana mo, gomme a bolele leina la lesogana. Moo ga go sana karabo gomme ra emelele ge ba ntshitse pudi ra ya kgorong ya go emeletsa banna ka moseng go ya kgorong ya gabo.

4 Bjale lesogana la bitsa ba gabo gomme a lefa pudi tse tshelletseng ya bosupa ya e ba ya go bitsa monyana mosading. Bjale monye mosadi le bahlanka bale ba tsea pudi tsela ba ya gae. Bjale ba bolla bakgalabje ba bo bona gore batho bale ba lefile sedi. Pudi tseo di bolaiwe ka moka mo kgorong ka moka tsa lewa ke banna kgorong. Ba boya le mosadi wa bona ke mosadi/bona

5

ke moka. Ga di a hlolwa ke kgosi di ahlolwa ke beng. 2

Ka molao wa sesotho ge lesogana le be le letse mosetsana, gomme lesogana le lesoboro (a sa rupa) gobe go thopja dikgomo tsa gabo.

Ke molato o rerwago ke kgosi go ntsha masogana go thopa kgomo tseo. Ga di fihlile kgosing go ntshwa tse supileng gomme ba di monye/^{fa}mosadi, tse setsego kgosing di bolawe ka moka Beng ba tsona ba lotsha go lopolla tse seso tsa bolawa.

6 Bjale bakgalabje ba bagolo ba re go kgosi phoso kapa molato o direga ka baka la gao, gobane ga o ntsho lebollo ka nako e swanetsego. Ka go ryalo bare lesoboro le hlola letsatsi pula dika sene botse. E be ele molao o tlamilwego ke batho kgale.

Ge ngwanenyana a seso a nyalwa gomma gwa humanwa lesogana le letse nae, gomme lesogana ga le tshabile ga se molato, feela ge ngwanenyana a nyetswe a humanwa a soma moso woo le mongwe monye mosadi o swanetse go lefisa lesogana leo pudi.

7 Ge nwanenyana ele lesogoro a letswe ke lesogana o be a dirwa bjalo ka lesogana. Feela ngwanenyana tabeng ya bobedi o b a hlobola dikobo a sale a sa apara selo. A iswa pele gako-ro ya mosate. Ba re ke "Moreile" gobane o hlola letsatsi pula di ka sene.

8 Ke molao o o bego o tlamilwe ke babusisi ba lefase. Ge ngwanenyana a letswe a sena monna e be e se molato. Batswadi ba gagwe ba be ba ka na ba monyadisa mothong yo mongwe. Ngwana yeo a tserego mae. Le ge a ka lalwa ga bedi batswadi ba gae ba be ba mo nyadisa monna o sele gobane a se na boithatelo. Ke ge mohlanka yeo re morate rena batswadi ba monyana. Ga se ditaba tse ahlolwago ke/dikgosi di ahlolwa ke rena beng ba bana bao. E be ele molao o tlamilwego ke dikgosi.

Ge lesogana le tshabile/^{ga}le humanwe le ena le ngwananyana tiiso ya bohlati ke dihlakola tsa gagwe, bjalo ka lepanta, selepe, kwane, mphaka. Ngwanenyana o ya dumela, gobane rena le bohlati bja lesogana selepe kwane le lesogana le dumela gore go bjalo.

Le ge go sa humanwa selo se bjalo ka selepe, gomme ngwanenyana le lesogana ba dumela gore go bjalo molato o tswela pele, gomme o ya lefiwa. Ge ba ngangwa go iwa moo ba neng ba

9

robotse teng, gomme ya ba swerego a fihle a re ke ba swere fa. J

Ge ngwana a wela fase, bakgekolo ba be ba re go motswadi wa ngwana o re botse nnete pele o tshwara ngwana yo gore ke wa mang.

Ke lona tsatsi leo ngwanenyana o swanetse go bolela nnete, gomme ge e se wa lesogana le le lefilego, dikgomo di swanetse gore di boye. Batho ba kgale ba be ba ba nale bohlale bja go feta bana.

10

Tiiso ya batho ba be ba e humana go thaka tsa gae le lesogana thakeng tsa gae gore ke gale motho yo a tsamaya le ngwanenyana yo. Tiiso ye nngwe ke ya lesogana ga le roma ngwana yo mongwe go bitsa yo a moletsego. Ke bjona bohlatsi ka thomo yeo.

Ge a letse nae tsatsi le tee ka sesotho ke molato, gomme o lefa pudi tse supago. Ge lesogana le letse le ngwanenyana tsatsi le e tee, gomme gwa se be le mpa ge a tshabile, ga na ml molato. Ge ele mosadi ya nyetswego gomme a swarwa a na le monna yo mongwe, monna yo o swanetse go lefa pudi

11 // Ka sesotho bohlatsi bjo tletsego ke bja ngwanenyana go supa lesogana le mo letsego. Ge mohlanka a ena le pelaelo arc ngwa na wa lena ke sefebe, o na le banna bantsi/gomme ke lefa lefsela. Banna bare o swanetse go lefa. Lesogana le ahlamise molomo wa lona le re "Go lefa ke ya lefa feela le" je hlako ya tsona le e beye godima mohlare kapa more" Gomme a ntshe tsona tsa go supa (diputsi) Bohllale bo bogolo ka moka re ntse re bo beile bakgekolong ba beleisago batho gore ge go humanwe e se yena tsa gabo o tla di buxsetsa. Basotho ba re go ngwanenyana o lelwe ke naga. Ga o sa lefiwa gomme monna a mo hlale gobane o na le banna ba bantsi.

11

12

Ge rena batswadi ba gae letswa gomme lesogana le nyetse ga re mo lefisi o nyala fcela. Ge ngwana a tswetswe/ a sa phele nnete e sa ntse e na le bakgekolo go bona se hlaliso gore ke sa mang, o sa ntse a tla lefa.

Ge be go se na batswadi ba reng bana ba bona ba lalwe gore ba tle ba humane dikgomo. Ga e gona taba yeo le ka sesotho sa kgale.

Ba seso ba sesotho bare: Se ja se beya tselane (seema) Monna ge a be a belaela ka mosadi wa gae o tla bona ka mosadi wa gagwe a dira setswalle le mosadi wa monna yongwe gomme a bile a hlaga le di mpho gore o filwe ke mo era wagagwe.

13

Mma moketekete athe dimpho tseo di kwa monneng wa mosadi yeo. Ke seo re hlwago re se bona ka bokgotse bjo bjalo kanthe ke tseano feela. Re lemoga ka dimpho tse bjalo.

Ka nama e a filwego ke mosadi wa monna yoo, se re ke bofora feela. Mohla nna monna w gagwe ke ahlamisa lentsu ke re: "Le ge o ka hhuta leopeng, thota ntle e tla sala." Bjale o tla bona mosadi a e patile a dira bolotsana, gore ge ~~una~~ wena monna o tswet e kantle a sale a ya go monna yoo ka bolotsana.

14.

Ka molao wa sesotho sa geso ga monna a humane mosadi wagagwe, gomme monna yeo a tshaba o swanetse go/tsea ntho ye ngwe ya monna yeo gore e be bohlati ba ja gore ke mo humane a ena le yena. O tla lefa pudi bjalo ka ba bangwe.

Ga ele motsamai (moeti) a swerwe a na le mosadi wa e mongwe o lefa bjalo ka bao gomme hwa hlagiswa seema se "Moengkapa moeti o naka di maripa, gomme tefo ke yona pudi feela.

15

Ga ele moloka wa geso a humanwa a nale mosadi waka ke molato o mo golo, gomme ke sehlola o tiwa ka thupa e kgolo yena o lefa ka pholo e nonneng ba re ge a lwala nonna yo o tla hldwa ke mang ga wena o bobetse le mosadi wa motho weno? Ge a direle bjalo a ka/se sa hlola monna yeo ge a lwala ka molao wa geso wa sesotho bare ge motho yeo a ka ya go hlola motho yeo a lwalago motho yeo o tla hwa, gobane motho yeo ke sehlola.

Ga ele moratho wa ka a bobetse le mosadi wa ka ke molato o mogolo go feta melatwana e re boneng, gomme o lefa pholo, gomme a be a tswe ka motseng. Go na moo ba hlagisa lentsu le reng: Ke se lemala gale, segopo sa nare gore a lelekwe ka motseng go be a ka ruta ba bantsi. Pholo yeo e ntshitsego e lewa ke dikgalabje kapa diputswa kgorong ka ntle le kgosi ke ditaba tsa bona feela. Ke molao o tlanilwego ke magosi a lefase ka moka.

16.

Ga taba e bjalo e hlagile go bitswa leloko la bo motho

yo elego dikgalabje kapa diputswa ga bona bohlole bjo bo dirilwe-
 go ke ngwana yeo. Ge batswadi ba gae ba hwile yena e mogolo o
 swanetse go tsibisa ba e lego leloko la gabo go rera taba yeo.
 Merero ka moka ya sesotho e rerwa ka leloko feela. Ga molato
 woo o hlotse leloloko la gabo, molato ke gona iswa kgorong
 go kgosi. Moo o kweswa bohloko kudu gore o nale le
 nyatso. Ka hlolo o ntshwa setshabeng seo go ya tshabeng se
 seng e. Ka sesotho ge mosadi a ka ba le mpa monna wa gagwe
 a se gona e sa ntse ele molato gobane o sa ile go soma. Ge
 monna yeo a nale mengwaga e mebedi a tlogetse mosadi yeo a se
 na ngwana, bakgalabje ba belaela kudu gore molato ga o teng,
 ke lefeela gobane ke mengwaga a le keo mosomong ge a mo tlogetse
 ana le ngwana gomme a dula mengwaga ye mene bakgalabje di ya
 belaela. Ba e ga ona molato.

17

Ge mosadi wa ka a letswe ke monna yeo mongwe nna monye
 mosadi le batswadi ba ka le batswadi ba monnyana re ~~ses~~ rekisa
 monnyana yeo gore mpa ke mang?

18

Bjale monnyana o tla re botsa gore mpa ke ya semang-mang.
 Banna ba thibila mosadi ba bona go lalwa ke banna ba bangwe ka
 kahlolo e sego ka molemo kapa sehlare (medicine) ke yona e bakisang
 basadi ba bona.

Ke kahlolo le molao wa sesotho. Seema se lwathsago taba
 yeo se se: "Le ge o ka buela lepeng thota e ntle" gomme basotho
 ba oketsa mantsu ba re: bohlole bo sitile nonyana e tla beya
 ya wela fase.

19

Banna ga ba apare sehlare ge ba ya go robala le basadi
 ba banna ba bangwe ke ka go ihlokomela feela. Gore ga
 ba ka humanwa ba na le mosadi wa e mongwe o tla swarwa a lefa.
 Le gona ke ka thuso ya Modimo ga o sa mowetse ditabeng tseo.

Ge monna a robetse le mosadi wa kgosi batho ba dutsego
 kgaufsi le motse wa bo monna yeo kgomo tsa bo mohlanka le tsa
 metse yeo kape e meraro kapa bone di a thopja ka moka. Seema
 sa sesotho se re. Ba bapa kgoro ba bapa le dithero kapa merero.
 Batho bao ba thopetswego dikgomo ba tlatla go kgosi go tla go
 phulwa mahlo.

20

Ka go ryalo go phulwa mahlo ke go lotsha gore tsa gona
 di boye. Go sale tsa mosenyi g feela.

Batho bao yo mongwe le mongwe o ntsha kgomo gore le ntse le lebeletse motho yeo a lala godima tlapa la nkwe. A apare letata la nkwe. Le mo lebeletse. Le be le swanetse gore le mo tsibise gore taba ye ke molato. Ke molato wa lena woo' Dira tsa mosate di lle dikgomo tsa lena gomme le ka nna la humana marathana a dikgomo tsa lena le leboge tseo le di humanego. Gore le tle le tsebe ka moso gago hloga taba e bjale. Bjale tsa mosenyi yeo di a sala, f gomme di lewa ke kgoro ka moka a tsona.

21

Ka go rialo go be go dirilwe gore go be le sephiri le kamohla o le mong. Ka moso ge batho babona motho a dira taba tse sa lokago ba tla phakisa go sebela kgosi gore motho yo mongwe ke yo o dita ditaba tse sa lokang. Ge ba hlabile mo-kgosi pela kgosi ga ba na molato.

Ke molato ebile ke molao o mogolo o okametsego melao ka moka ya sesotho. Molao woo o dirile mafokise (mahlaba-phio a basotho) ka gobane molao woo ga o se gona diphiri di ka se bonwe. Woo molao o phuthulotse tsohle. Molao wa ba kgolo kgolo ore: Lemotlo sethata ke na hlalalatsi.

Ke gore motho a ka se dire selo a le tee, o swanetse go ba le ba bangwe.

269

Suiak Mabuthu

~~12~~

Leboti achosi

2

El - vive K34/53

Loutsamweg.

Le Kxosi le monna moxolo wa sethiaba
 a ka lala le mosadu o sele o be a
 kwešwa bohloko byo makatsang
 xo feta melato ka moka. U be a tšepa
 kxomo iše supileso xore na o tla
 ahlola byang batho xa le wena
 o dira bobé? Bakxalabye ba be
 ba kxopya xaxolo xore boxosi
 bo tla senyesa, xa mmoxo le Matona.
 Bakxalabye ba bolele taba e xeng!
 Fet le hlaba boxosi ka lerumo; ~~so~~
 xomme a lothše xore o šitetšwe
 molaō. Ba be ba xe xo yena
 o lahlē, o se sa dira xape!

~~Bae~~ Bakxolo-Kxolo ba xe:-

Shula e eme e ruta e maleng.

Ka xo tšalo ba xe o ruta le

bana. Wikxomo tšeo di hlabišwa

269

269 23

~~ka~~ moka ga tsona ke gore ga dikgomo tseo di bolawa ke 8
bosola ga se dilo tse ka ruiwago gobane mosadi a ka hlwa a kotla
monna ka tsona gore o khumile ka dilo tsa mabono a ka. Ke molao
wa geso rena bagananwa woo e sale go re tswa le ona Tshweneng.
Feela ga kgosi e Mmana ka ntlong ya monna yo mongwe le mosadi
wa monna yeo ga go na molato ka sesotho sa geso,
gomme ba bolele buo e reng:- O patilwe ke lemati". K34/53

Ga mohlologadi a hwetswe ke monna, re mo tlotsa ka
masidi ya ba e moso. Gomme a apara mok_aphana gwa dulwa sebaka.
24 Ra phuthega/ rena ba bo yeo hwilego ka moka, ga mmogo le ba bo
mosetsana yeo/^{go}bane ke bona ba ilego ba mo tsola tsa bokgabane,
gomme ba mo apasa mokgopana. Bj.le a rewa maina a maliedi:
Mohlologadi goba Mohwana ge a le bjalo ga a tsenwe ke motho
ntlong. Ba re mohwana ga ale dithobo gobane a ka hlola letsatsi
ge motho a rata go tsena moo o kgalengwe gagolo gore o hlola
molato ge monna yeo a ka mo lala mpa o swanetse go lefa pudi
tse pedi gobane go ntse go lebeletswe gore a hlape go boyela bo-

fseng e be motho yo motsha gape.

K34/53

9

25

Bjale rena ba bo mohlanka le ba bo monnyana re a kgo-
bokana/gore go dirwe bjale bjale bjale bja bukwa. Ra bitsa
ngaka ya motse woo. Ra kgobokana bjalo. Ra beya mohwana pele
ga rena. Bjale ngaka ya ntsha dikgara ya t shela fase go
laola. Bjale ngaka ya di olela fase ya di fa mohwana. Bjale
ngaka yare go mohlologadi tshela dikgara fase. Gomme o re di-
kgara mpotse se se bolailago monna waka. A di laola ga ne a di
lahla fase. Bjale ba re matswele a kgomo a mane ga di eme.
Bjale ngaka e re difedile tsa ditaola gare rer ng ditaba. Bjale
ngaka ere: Monna wa gago o bolailwe ke motho yo mongwe ka
"boloi".

26

Bjale sebaka se sengwe bare o bolailwe ke yena monne
Modimo. Bjale mohwana a phumolwe go tloswa botsho. Bjale ba
rera gore a nyakelwe ke monna kapa moratho wa monna wa gagwe.
kapa mogolo wa monna wa gagwe. Bjale ba mmontsha monna
bare monna gago so. Ga a sana puo ye ngwe, go nwewa bjale
Bjale bohvana ga bo sa le gona gobane o filwe monna e mofsa.
Ge a ka lwala ke mongwe monna o swanetse go lefa bjale ka batho
bohle. Ge mohwana a ka lalwa ke monna yo mongwe a sena
leloko la gabo le ka monyalago gape ga go na molato. /Ga ele
bofebi ga bo na tumelelo le ka mohla o le mongwe. Ba swanetse
go kgalengwa ka mehla.

27

Le gona mo meketeng ga sa bonwa ke monye wa gagwe ga
se molato. Feela ge a ka bonwa o swanetse go lefa.

Ka sesotho sefebi ga se ya swanelwa go bolawa. E ka
mpa sefebi se sa ya le naga gobane monna o e nlobogile ka
kgonthe. Ga le wena monna wa sefebi se o se bolaille o swanetse
go tshaba o ye kgosing tse dingwe bjale ka Matlala le,.....
Batho bare mpja e le lengwe ga e none (Ke lagapi feela)

Abduction

28

Pele monna wa mosadi yo o swanetse go lota mosadi wa
g.gwe gore mosadi o ile kae, ga a mo humane tshebeng se
sengwe o swanetse go bolela ditaba tsa mosadi go ntona ya
setshaba seo. Bjale ba mautsisa gore wna wena ntona o reng
ka mosadi wa motho ya tshabilego le mosadi wa monna yeo gore
oreng ka mosadi wa motho yo. Bjale ntona e butsise monna ya

tshabilego le mosadi wa monna yeo gore o reng ka mosadi wa tho
yo. Bjale monna yeo are ke mo ratile gomme ke ya mo nyala.
Bjale banna bare ga re e tseba taba yeo gobane o na le
monna wa gae ke yo. O tla mo nyala bjang? Bjale banna ba tsea
mosadi yola ba mofa monna wa gagwe. Go se na/karabo moo. Ge
a ka ba le dikarabo tse ngata o swanetse ke go patlamiswa a
bethwe. Bjale monna wa mosadi o tsea mosadi wa gagwe a tsamaye.
Le gona le ge a ka re a tiwa a hwa ga se molato ka
molao wa sestho ka gobane ke lehudu.

Monna yeo le mosadi ya tshabilego nae ba diriswa ke
bokgotho kapa bohlotlolo ka sesotho. O tla kwa mosadi a bolla
ba gabo gore monna gagwe ga morate ka baka la bofebi bja gae.

Bakgalabje ba geso ba sesotho bare : "Bogadi re ya madiilo, o
yo bo lehudu o sa swate gobane bogadi go ya dulelwa, basadi ke
morwalo, o ya go hwela moo bogadi. Molao woo/o imela le batswa-
di ba monnana ke molao o dirilwego ke bo rakgolo ba lena ka
lefase lohle.

Ge motho a ka tsena tshemong ya motho yo mongwe kantle
le monye tshemo ke molato o mogolo. Ge a tsere mabele a humanwa
o tseelwa a gagwe mabele ra buna go se na sebaka kapa ke le
thaleng re ya tsea ka moka. Ga a sena mabela re tsea se sengwe
se a lego naso. Ba beya.

Seema bare " Ke mo ja bohlalwe ga lelelwe ke motho.
Molato woo ga o ye kgosing.

Ge dikgomo kapa dipudi di lle mabelle a motho yo mongwe
go swanetswe gore badisa ba itiwe ka thupa feela. Ke molao
gabone ge a ka seke a bethwa ka thupa modisa yo a ka se hloko-
mele diruiwa tseo. Ge dikgomo di sohlile lesakeng ke moo
benye dikgomo ba swanetsego go romela Mokhumedi go ba
phophothela gomme ba re di se sa hlola di boelela ba bobedi.

Re ka dira molato. Bjale ba tla re ge di ka boya gape lena
bakgalabje le ya inama ka dithupa. Ge ka nnete di ka boya gape
go n swanetse gore bakgalabje ba iname, gomme ge ba gana ke
moo molato tloga. Ka sesotho e be se molato gobane/mokgalabje
ge a ka kola diaparo re tla swaba gagolo gobane putswa ga e a
swanelwa go itiwa. Dilo, tse ka moka ge di bjale lehono ga se
molao, wa geso wa sesotho, ke melao ya bafsa ya sekgowa ke moo
lefase le senvegago.

Motho a ka humanwa ka motseng wa monna yo mongwe boseu kante ga tumelelo ya monye motse o direlwa molato, gobane ke moloi, lehudu, ke mokgotho wa go yaka basadi ba bangwe, ke hlodi ya marumo e kaba hlodi ya gore ba robetse bjale la bjale a belele bagabo gore ba tle ba bolaya motho goba batho ba motse woo.

33

Motho yeo a humanwego boseu o swanetse go iswa kgotla go bolela se a bego a se batla motseng woo boseu. Ga go ntse go gopolwa gore ke motho ya loyago ba bangwe kapa lehudu, kapa mokgotho gomme go swanetse go butsiswa gore o be a nyakang motseng woo boseu. Ga ele moloi o swanetse gore a tswa setshabeng seo a ye tshabeng se sengwe. Ga e lehudu ba re le na le molato, gomme bakgalabje ba bolele taba e reng, "Phiri ya feta namane tsa timela tsere bego re di nyaka maloba, gomme di tserve ke wena, gomme lehono re o swere. Ga ele ~~segat~~ mokgotho re re, o bake o se sa hlwa o tsena mo motseng o gobane re ka go bolaya.

34

Ge ele hlodi ya dira bakgalabje ba re "Hlodi ya dira ga ga se bolawe." Bjale ba re go yena tsamama o botse ba geno gore ba agile, gomme ba re orogang, go tloga fao banna ba dula ka maene.

Ga motho a dimile pitsa kapa ntho ye ngwe gomme ya senyega ka sesotho sa geso ga se molato. Bakgalabje ba geso ba sesotho bare: O khumela gale molata, o phophotha ya e ba tsa ise morena. Ke go fela ga ditaba moo ga go sa na molato ga a kare a sentse selo seo a se phophothe o tswaya.

35 35

Ga monna ka sesotho sa geso dilo tsa gagwe di sentse bjalo ka mohlape, dimpja go swanetse go phophotha gore dilo tsa gagwe di sentse. Ga ele bana, lentsu le re "Ngwana ke mpjana" ga se khumelo feela gore bana ba sentse bjalo le bjalo ga ka se sotho motho a ka lefisa ditaba tsa bjalo Morena a o wa direlwa molato. Setshwantsho sa bakgalabje ba geso ba sesotho sere: Mpja ya monna yo mongwe yare go senya a re: O swanetse go bolaya mpja ya gao. Mpja yeo e be ele bogale ruri e bolaya diphoofolo kudu. Bare re ya ~~di~~ phophotha monna yeo a re: e bolayeng, b gomme mpja yeo/ya bolai/wa. Ga isa-isa matsatsi a se ma kae.

36

Bana ba nomma yola wa gore mpja yeo ga e bolawe ba babedi, e mogolo bana le yo monyenyanane ba tsena ka tshemong ya monna

yeo, bjalo ka dinyoba magapu leBjale monye tshemo
a ba humana gomme a re go bana bjale rwalang bana baka
le nkareng. Natata bona a bona ba tsena ka merwalo ba ena
le monna yola. Bjale monna yola wa go bolaelwa mpja are
botsisa bana ba gao gore ba tswa go rwala kae mabele a?

37

Gomme a re le kwa/go tsea kae mabele a bana baka? Bana ba bolela
bare: mabele re tsere ka tshemong ya bo Mashilo, gomme e
Masilo ke ngwana wa Mokgalabje yola wa go bolaelwa mpja. Ga mo-
kgalabje yola wa gore mpja ga e bolawe a kwa bjalo a swaba.
Bjale monye mabele ngwana yo wa gao yo mogolo ga a bolawe.
Gobane maloba o tsibile go bolela gore mpja ya ka e bolawe.
Bjale monye bana a ya kgosing gore motho yo mongwe o re ke bolaye
ngwana ka. Bjale kgosi ya re o ya tseba taba yeo, gomme
mmolaya. O ya tseba ga botse gore ngwana o swana le mpjana,
gomme a tsea ngwana wa gagwe a mmolaya.

38

Gomme gona moo ya e ba hlogo ya melao ka moka ya dilo tse
tse go senya gomme ba Takgolo khukhu bare bolokela
yona, gomme ga go hloga taba e bjalo re gopola ka yona. Ke ma-
felelo moo.

Ka sesotho sa geso moeletswi ga na molato. Basenyi
bona ba re o na le molato ge a efa keletso yeo. Bakgalabje
ba bolele puo e reng, "Wa bolela kobodi meroko, gomme ba matata
ba a e nyagoelwa" Bakgalabje ba re ge le bolela mantsu a o
le reng ga loka ke lena ba dira dibe le reng ga loka. Rena
Bakgalabje re bona keletso ye ele ya gaiso ya batho. Ba
hlagisa lentsu le reng motse wa/moreri ga o senyega. Bakgalabje
motho yo mo bjalo o swanetse go nyakwa gobane ke motho wa
dikeletso tse agisago sethaba.

39

Ka sesotho sa geso ge motho a ka re a y tsamaya a kumana
dikgomo di senya ka tshemong ya motho yo mongwe di eja mabele
a feta motho yeo o na le molato o mogolo. Bakgalabje bagesoba
sesotho ba bolela ga bedi bare" Modibela swana ya mosate wa e
feta molato wa e soka molato. Ga na molato ka sesotho gomme
molato ke kgalemo feela gore a se sa o ketsa gape. Ge a ka o
ketsa ke molato. Gomme a hlolwe nku kapa pudi.

40

Bjale lehono ka sekgowa se sa lena ge motho are: Ke ka
baka lang ge o feta dikgomo kapa dipudi ka tshemong ya motho yo

mongwe? O tla kwa motho a re ga se tsaka le tshemo ga se yaka
Ga na mo a ka ahlolwago gona lehono.

Ka sesotho sa geso ge phoso e hlaga ka keletso tse sa
lokang motho yeo o na le molato. Bakgalabje bare motho
yo o isa ba bangwe le motheo gore ba thegowe ba wele ka magaga.
Bare ke monkane wa basinyi. ba phumi ba lefase. Motho yo mo
bjalo ga a sa nyakega lekgotleng, gobane o somisa boloi.
Motho yeo o lefiswa kgomo gobane o bjala boloi. Ga go se bjalo
o swanetse go ya faseng le lengwe.

41

Ga dilo di sentse ka mo gae kapa makgabeng a mabele
kapa difaleng motseng, ntlong, magora, dikobo, ka sesotho
sa geso go ya phophothwa kapa go ya khumelwa. Le ge ngwana wa
mengwaga e mehlano a ka fisa ntlo a ya khumelwa feela. Ga gona
molato. Basotho ba geso ba re di dirwa ke bana ke di dirwa baloi.
Le tsona dilo se sentsego di swana le bana ga di bolelele!

42

Bakgalabje ba re monna yo mongwe a kile are gale a ya
kgosing a re a ka hlwa a raloka le bana go fihlela mantsiboya.
Gomme a re na kgosi ga nka ralokale bona o ka ntefa bokae. Kgosi
ya re o ya tiisa gore o ka raloka le bana/go fihlela tsatsi le
dikela na? Kgosi ya re ge o ka raloka le bana bao go fihlela
tsatsi le dikela nka go fa kgomo tse pedi. Bjale gwa dunelelwa
gore a hlwe a raloka le bana bao. Bana ba raloka gomme a raloka
bjalo ka bona. Ba gaga dintlwana, gomme a ba etsisa a dira bjalo
ka bona. Bana ba nya maloko kgaufsi le dintlwana tsa bona, gomme
yena a re ga ana masepa kapa maloko. Bana ba tswela pele
ba epa meletjana, gomme ba rotela ka teng, ba thoma go apeya, bjale
a re yena ga na mereto. Bana ba tswela pele ba sola pitsana tsela
tsa bona, gomme ba ija, bjale a ya kgosing gomme a re ke
hlolegile Taba ye ya bolokwa gore se dirilwego ke bana ga se molato
43 / Banaba swana le se se ruilwego se sa bolelwego.

Bohudu.

Mansu ao a bohudu a kgaogane. Ana le ditsela tse ntsi.
La go swata mohlape wa dikgomo bakgalabje ba geso ba sesotho ba
re ke le okgokgwe la tshaba se sengwe. Ga le okgokgile le isa
kgosing ya tshaba sa gabo. Ke sera yeo, gomme ge a bonwa o ya
bolawa. Ge a swatile kgomo e tee a e bolaya a ja le ba bangwe
bakgalabje ba geso ba sesotho. Bare: Ke "Tsongwane"

44 Gomme tsongwane e lefiwa le moro. Ka moka ba lelego le motho yeo! mongwe le mongwe o lefa pudi gomme ba difa monye kgomo. Ke yona kakaretso ya melao ya sesotho yeo, gore go se sa ba le sephiri bathong. Moo ke go dira gore batho ge baka bona motho a swatile kgomo yamotho yo mongee kgone go mo hlagisa bathong gore motho so o dira bohudu. Ge a lele a e tee feela o lefa tse tsholetsego (6) kapa kgogo o swanetse go ntsha tse tsholetego kapa pudi o swanetse go tsha tse tsholetsego. Ge a swatile mpja motho yeo o swanetse gore a latiwe, a tseelwe mpja, gomme a be a lefe pudi. Bakgalabje ba geso ba sesotho ba e "Bohlale bo sitile nonyana e fofago gomme e tla ba ya wela fase. Ba eketsa bare "hlokwa la tsela le tla go bona" Bare mahlo a lehudu ga a aka motho."

45 Hlokwa la tsela ke motho ya mmonega a swata dilo tseo, gomme a kitima go sebela kapa go bolla batho ge a sa bonale le mohlala kapa a sa hwale le mo a lego gona, ke moo re boyelago dingakeng. Dingakeng tseso tsa gananwa Moremi, Madibana, Maifo, go loya moo o tsereng kgomo, lesakeng kapa nageng, gomme ngaka tseo ga i loile moo, motho ya swatilego o swanetse gore a hwe. Bohlolo bjo ke bja bona bjo ba bo filego ke Modimo. Bakgalabje beso bare re ba ila ntsi a sekgala, ge e lele dinosi o hwilenatso. Gomme o lele bana ba lehoho. Bare ke hlaga sa Mmamasiane. Godimo ga se okamelwe se okamelwa ke dingaka.

46 Ge motho a sentse, gomme go bolelwa go bitsa Moremi motho o hlaba mokgosi are Taba yeo ke e dirile, ke swatile ga o sa na ya fihlago taba moo. Ge ba retwa bare "Ke Moremi lehwana la tlou, tsebe di boya wa Ganana" Ge ba reta Madibana bare: "Yo ' ke Madibana-Mahlakgahli bana ba mmangwako a Maila, bare go ya Boubeng o se reme kgoo supje, gomme more-motswetsi ga go rengwe bare ke di bolawadi e polaela di fatana.

Yo mongwe bare ke Maifo a mohlare sesa se sitile mangaka Malowa tsela a Mohlare bja sita o foma kapa o dira more.

Ga geso Ganana ga gona sephiri sa bohudu taung tse tharo re boletsego maina a tsona.

47 Ngaka tseo ke Metho ya thaba ya Ganana (Bouberg) Bakgalabje bare na o be o dirang Paulo a Mabasa ga o roma bana go tshela dithongwe tsa Moremi le Madibana wa napa o ba rumile molokwana rite. Tsa ba senyi ditaba di feela mo.

Ge motho a nyaditse molao.

K34/53

48 Ge kgosi e tsamaya ka molao o phakile kapa o lokilego ga gona ya ka go tshelago. Ge motho a nyatsa kgosi bakgalabje bageo ba re ke go bofa dinta, ke gore motho yeo o swanetse go tswa tshabeng seo, gomme a ye tshabeng se sengwe. Ga a feela ka nnete motho yeo a nyatsa kgosi e se molaong dikgalabje di a kgopja, gobane molao woo nago le kgosi/o kgopame ga o ya laka gomme motho yeo ke moeletswi gobane o bona bokgopo. Setshaba se di swa kemolao o lokile gomme re swanetse go nyatsa kgosi gore e se sa hlwa o dira molao wa go sokama mo lefaseng. Methekgo ya bogosi bjo bo na le Bakgoma ba disitsego bogobogosi ke ba Kgethago botse go bobe. Ba ahludi ba kgoro ye, ba lamoleli ba setshaba ga tau e nyaka go ja mo go senago molato. Gomme ba lamoleli ba re gae kge le hlokwa. Bare motho o ahlolwa ke molato wa gagwe. Gomme ba nyatsa kgosi gore ke phoso. Kgosi e swanetse go theele-tsa Bakgoma bao gore ke ba ahludi ba kgoro ye. Ke bona ba phagamisago bogosi.

49 Go nyatsa molao gona le tsela tse ntsi. Ge ele moratho wa kgosi a nyatsa molao o nyatsa molao, a fatela mpeng ya gagwe, gore e tle e be yena kgosi gomme kgosi e tloge ditulong, ^{Rata} a ~~tsa~~ gore e be yena kgosi ya lefase. Bakgalabje ba di dulela sephiri gomme moratho yeo wa kgosi o swanetse go kgamiwa ka letswa Ba re ke moja bohlelwe ga lelelwe. Ba oketsa gare " Ke nyatsa molala e hwile molaleng. Ge e feela a nyatsa e se molao. Le gona a bile a bonwa ke matona gore o sepela molaong ngwana yeo. Ba bona gore ngwana yo o lelela borena bja gabo gore bo be gona ka mehla. A bile a hlaloseisa bakgalabje gore borena qb ke bja lehono na? Ga yena a ka re a busa a tsea ka tsela/ e sele. Bjale bakgalabje ba di isa kgosing gore ngwana yona ga na molato gore taba yena e feele go se sa ba le mofereferere. Gare ga lena. Bakgalabje ba geso ba sesotho ba re " Gana lekoko dinkwe moilahla" ka go ryalo bare poogo e tee feela.

50 Ge ele wa bo leloko la kgosi a nyatsa molao o phakile o lokile go se na ya ka go tshelago bakgalabje ba geso ba sesotho ba re ke go bofa dinta. Ge a o nyatsa ka nnete molao o se tseleng. Molao o le masoke soka gore o be tseleng e be molao o lokileng. Bakgalabje ba re bogosi bo na le badisi. Bothekgid/we

ke benye gore e be bja ka mehla go humanwa ke ba tlang.

51

Ge kgosi ka nnete e sa tsamaye ka molao ke moo go beng go tswa kgosi tse pedi setshabeng ele bana g ba kgosi e tee mogolo le moratho. Gona moo o tla bona setshaba se ngwathoga go ya go moratho a hlole mogolo ka maatla a hlowe ka baka la bokgopo bjoo a bo sumisago le ba eletswi ba gagwe ba be ba mo eletswa bokgopo bjoo a bo sumisago. Ga e monyenyanane ka ge a tsamaya molaong Modima o mo thuse, gomme a hlole mogolo wa gagwe gobane le baeletswi ba gagwe ba be ba eltswa nete.

52

Setshaba se tee se sebe se be le mollwane gare ga bona gomme yo mongwe a buse ka thoko ye ngwe. / Ka sesotho sa geso ge motho a nyatsa ntona o nyatsa kgosi. Ge a nyaditse ntona gomme ntona yeo e swanetse go ntsha motho go yena. Gore a ye kgosing gore motho ke yo o nyat a molao o ke mmotsago ona. Bjale kgosi e tla ntsha morongwa gore a ye go bona ditaba tseo. Bjale tla bitsa bomotho yeo a nyatsago ntona gore a tle kgotleng la ntona yeo go bona ditaba bjale morongwa wa kgosi a ema pele a lekgotla gore o rumilwe ke kgosi go kwa se o fanelago le nttatago, gore lefase le o dutsego go lona ntona ye ele filwe ke bo Rakgolo khukhu. O ka bolela bjale se se go tshwenyago. Ge a bolela tse sa kwalego motho yeo o na le molato. Bjale o ipona molato, na? O swanetse go lefa kgomo. / Kgomo yeo e hlabiwa kgotleng gomme ya lewa ke banna bjale ba boela morago go bolela kgosi gore molato ola o fedile. Ge motho yeo a bego a nyatsa ntona e le nnete ga na molato.

53

Ka sesotho go ya dumelwe gore ge motho a bona gore melao ya kgosi e somame o na le maatla a go hlagisa taba tseo lekgotleng la setshaba. O thoma ka go hlagise ditaba ntonengye ngwe. Gomme ntona yeo e swanetse go hlagise taba tseo go Bakgoma ba kgoro ye. Ba ahludi ba kgoro ye, bjale bakgoma bao ba swanetse go rera le kgosi ba le tee sephiring ba mo sekise, a beye a ipone molato. Gomme a beye a lefe. Ga ele kgomo e lewa ke banna kgorong. Ka sesotho sa geso ba re molato wa bakgoma o lefiwa saramong la ntlo ka go t rialo / ^Kgome molato moo o lefiwago ka ntlong e se kgorong..

End. 5-269

Ge motho a be a ka roga kgosi kapa ntlong ka mantsu a mabe, motho yeo o swanetse go lefa. Ba mo ahlola kgomo ya lewa kgorong gore a baka tsela yeo. Le ge e le ka mesomo ya gagwe.

Boloi ba sothong.

55 Taba tsa boloi ke tse: Boloi bja sesotho ke di ka teng tsa kwena, bjalo ka sebete, leswafo le.....bjo bongwe boloi bjo sesotho ke borokgohlele. Dilo tseo tsebja ke batho ka go feela. Ba tseba gore dilo tseo ka moka di a bolaya. Dilo tse di sumiswa ke ba babe. (Dihlogo tsa batho) ga a/mo etetse motho yeo e mobe, gomme a thaba a re lehono ke mo humane, a lokisa dijo, gomme a tshela boloi bjoo bja gagwe dijong, gomme a mo alela ntlong gore a je bogobe. Bjale motho yeo a ja dilo tseo. Bjale kwena ya tsoga mpeng ya motho, gomme a tlogaa sokile le ngolo a ya ga gabo. A hlagisa bohloko bjoo a go ba gabo. Gomme are ke filwe ke semang, mang dijo. Mohlomeng a di hlagise bathong babo kgaufsi gore ke filwe ke semang-mang dijo. Ba hlaba mokgosi ka pele gomme ba phakisa ba swara motho yeo wa moloi ba mokgopeletsa gore a je bogobe bjoo a bo lolilego, gomme a ja a hwa. Bjale gwa kgalengwa babo gore ba tawe moo /setshabeng se baye go se sengwe.

56 Ke tsela tse ntsi tsa boloi gomme le meetse ba kgona go bolaya ka ona, wa nwa meetse ao wa ekela kwa o yang. Gomme a tsibisa ba gabo gore ke nwele meetse go mekete-kete, gomme a hwa. Bjale ba gabo ba phakisa go ya ngakeng e sa ntse ele setopo ka ntlong, gomme ngaka ya tla ya laola gona moo setopong. Bjale a mo tlotsa dihlang melemo ya gagwe. Gomme a re ya moloilego o tla mo latela le yana. O iswa lebitleng, gomme ba emisa thupa godimo lebitla. Bare lebitla le thegilwe. Gomme molemo wa bona o ya soma. Go tloga moo moloi yeo o tla thula lefikaka mohlare, gomme a napa a hwile. Taba ye ya tiiswa kgosing gore batho bao ba bo moloi ba tliwe kgotleng go sekiwa gore na yola a hwilego le mmolaetsego? Ga wa lena lehono a/bolailwe ke selao sa yola a hwilego. Go gonagala goreke lena le fetsago batho.

57 Bjale ba etatola gore ba bo tsebe (boloi) bjale ngaka yare le ya dumela gore ke busetse thupa ya ka lebitleng gore ke le fetse ka moka? Ya ba mafehleng a bona go tsena seema se

reng" Ga le botswe motho lehu, le botswa kgomo" Ba tetemela,
 ba fapana melomo yo mongwe a re ga se nna yo mongwe are
 le nna a se nna sa ka ke sethongwa ke swere feela. Yo
 mongwe are o bolailwe ke yeo a hwilego. Ba iswa kahlolong bjale
 tsa tseng kgosi gomme kgosi yare le ya dumela banaka gore le
 bolawe na? Yo mongwe a re nna ga se nna re t rutilwe ke
 bomma. Bjale le bana bao ba basetsana ba iswa pola ng, gomme
 gwa sala basimane.

58

Tsela tsa boloi ke tse ntsi. Ka sesotho ba re moho
 a soma, gomme ba re ke moloi. Ba bona a tswela pebe le mesomo
 a lema mabele a butswise. Ba bolelele taba e reng o re gatlala
 mabele gore go bukwe a gagwe feela. Bjale dintona di hlagise
 motho yeo kgo. i gore motho yo ke moloi ba hlagise bohlaele bjo
 bo ngwe go ya go motho yola gore bosegong bjona o tla bolawa,
 gomme tshaba, kgosi e laole bahlankana gore ba ye go tsea dikgo-
 mo tsa gae yena a se gona a tshabile. Bjale dintona tsa
 mosate ge ba belaela gore na dikgomo tsa motho o di tsego o di-
 rilego kgosi e re ntona ya gagwe e re motho yeo ke moloi o
 bolaela batho mabele. Seema sa sesotho se re gekgosi e lle dilo
 ka phoso se re diwetse ganong la tlou.

59

Taba tse tsa maloi ya beng a le nneteng ke
 "Dibata" dibolawa tsa kgwadu di bolawa di epolaela ba ba
 ramokatile a botshilo Madibana. Ge motho wa bona a sa bolawa ke
 Modimo gomme a bolailwe ke motho, motho yeo o swanetse gore a
 hwe. Ke bao ba bego ba le nneteng. Le bona lehono bana ba bona
 ba ahlolega. Taba tse tsa molei di be di fapa-fapana, gomme
 ba bangwe ba ya kwa le kwa, go mme ba bangwe bare ke nnete.
 Bjale ba bangwe ba r ba na le ditlollwane(Bomatholwane) gomme
 ba bangwe ba re ga di tliwe re di bone. Ba bangwe ba re bo
 mokete ba na le diphiri gomme ba bagweg ba re ga di tle di bone
 go nape go humanwe go le bothata le ka sesotho taba yeo ya moloi
 e be e ntse e songwa ka phoso. / Ka bakala bosoro feela e seng
 ka molao. Go bilwe go nyatswa kaditaolatse, gore di ka bolela
 nnete gona di dirilwe ke yena. Ba bile ba bona gore re re re
 le bana ba t motho re gapantshwe ke tsona gona di sena nnete.
 Ditaba tsa gona ge ba be ba buisana ka tsona. Go be go sena ka
 bolelagomete.

60

269

K34/53

19*

40 cont. Melaong yohle ya sesotho e be e lokile ga e se ona wa
ditaola, le gona b bile ba hlagisa lentsu le reng, "lehu e sa
le le hlolega".

END. S. 269